

Marina ODAK*

O NOVCU GRADA DRIVASTA TRAGOM JEDNE NUMIZMATIČKE BELEŠKE

ABSTRACT: *In the paper by Sergije Dimitrijević, A New Series of New Types of Serbian Medieval Coins [Нова серија нових врста српског средњовековног новца], published in the journal Starinar [Старинар] in 1964–1965, we have come across a peculiar piece of information – that there used to be a sub-type of the follaro coin from the town of Ulcinj, which usually had a depiction of the Virgin Mary with Christ on the obverse, and a depiction of the city walls with a tree in the gate on the reverse. More precisely, in his work Dimitrijević mentions an Ulcinj-type follaro with a human figure with its arms and legs apart, standing in the city gate instead of the tree. We have made an attempt to find this never before published specimen of the Ulcinj follaro, and have come to the conclusion that the currency in question is not that of Ulcinj, but a follaro from the town of Drivast (modern-day Drisht), with a depiction of the Virgin Mary with Christ on the obverse and the city walls with a lily inside the gate on the reverse. The striking similarity in the manufacturing process of these two coins, in terms of both the depiction on the obverse and that on the reverse, points to a single pair of artisan hands behind the coin moulds for minting of both towns.*

KEYWORDS: *municipal currency, Ulcinj-type follaro, Drivast-type follaro, city walls depictions on coins, iconography, Dubrovnik mint, Milče the goldsmith*

Srednjovekovni Drivast (Drivastum, Drivasto, Δρίβαστος, Drivosty) bio je episkopsko sedište i jedan od važnih gradova koji su poput prstena okruživali Skadar i Skadarsko jezero. Podignut je u blizini ruševina Starog Drivasta, smešten na putu koji od strateški važnog Skadra vodi prema Polimlju i Raškoj, na obali reke Kiri.¹ Poput mnogih gradova u ovoj oblasti, sa-

---

* Autor je nezavisni istraživač, Beograd.

¹ M. Šufflay, *Städte und Burgen Albaniens hauptsächlich während des Mittelalters*, Wien

građen je na visokoj steni sa koje se pruža pogled prema Skadru. Sam grad sastojao se od Donjeg grada koji nije sačuvan, i Gornjeg grada, smeštenog na sedlastoj zaravni brda, do kojeg je južnom padinom vodio popločan put. Ovaj put vodio je prema glavnoj, južnoj kapiji Gornjeg grada (castruma) sa gradskim vratima koja su se završavala lukom, a pored južne, u grad se moglo ući i preko istočne kapije. Gornji grad je bio opasan odbrambenim bedemom napravljenim od kamena, koji je bio ojačan kulama, a u sklopu fortifikacionog sistema grada bila je i tvrđava, smeštena na vrhu stenovite padine, na visini od 150 metara, u kojoj se nalazila cisterna za vodu.² Pored tvrđave stoje ostaci crkvice trikonhosne osnove, a osim ove kamene crkvice, na ulazu u Gornji grad nalaze se ostaci bazilikalne crkve sa apsidom na istočnoj strani.³ Izvori svedoče da je u gradu bilo više crkava, a među njima se kao katedralna crkva pominje crkva posvećena Bogorodici.⁴ Samu varoš činile su kamene kuće sa jednim ili dva sprata, zgrada u kojoj su živeli sveštenici drivastijskog kapitola (domus canonicalis), a najznačajnija građevina javnog karaktera bila je episkopska palata pomenuta 1251. godine.⁵ Trg sa lođom činio je centar gradskog života srednjovekovnog Drivasta, na kome su se održavala i suđenja.⁶

Drivast je bio naseljen Romanima, ostacima starosedelaca Balkanskog poluostrva koji su se služili latinskim jezikom i posle napada Gota, Slovena i Avara tražili spas u primorskim gradovima u koje dolazi najveći priliv stanovništva iz porušenih rimskih gradova u unutrašnjosti.⁷ Romanski ele-

und Leipzig, 1924, 26; А. Дероко, У Бодиновој престоници. Путописне архитектонске забелешке из Скадра – града Росафа – и околине, *Старинар* 5 (за 1928, 1929. и 1939), 128–151, 137; М. Антоновић, *Град и жуна у Зетском приморју и северној Албанији у XIV и XV веку*, Београд, 2003, 57–58; исти, *Дриваст, Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима*, С. Мишић (ур.), Београд, 2010, 98–101, 98.

² А. Дероко, *н. д.*, 137–138, сл. 8, 9; М. Антоновић, *Град и жуна*, 57–58; исти, *Дриваст*, 98.

³ Т. Ирпен, Стари споменици у Албанији, *Гласник Земаљског музеја Босне и Херцеговине* 12 (1900), 511–532, 530, сл. 29–30; А. Дероко, *н. д.*, 138, сл. 9; А. Мекси, Kisha mesjetare të Shqipërisë së Mesme dhe të Veriut, *Monumentet*, 26/2 (1983), 77–117, 85; Ђ. Јанковић, *Српско Поморје од 7. до 10. столећа*, Београд, 2007, 85, сл. 66; М. Антоновић, *Град и жуна*, 58; исти, *Дриваст*, 98.

⁴ *Acta et Diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia* (collegerunt et digesserunt L. de Thallóczyem, С. Jireček, E. Sufflaj), I–II, Vindobonae, 1913, 1918, II, 58, nr. 252. U izvoru se navodi da je 1368. godine drivastijski kanonik primio misalnu knjigu za svoju crkvu, katedralu Svete Marie de Driuasto.

⁵ *Acta et Diplomata res Albaniae*, I, 61, nr. 203, 204.

⁶ М. Антоновић, *Град и жуна*, 60; исти, *Дриваст*, 98.

⁷ О Романима на овим просторима види: М. Šufflaj, *Srbi i Arbanasi*, Београд, 1925, 10–13; К. Јиреček, *Scutari und sein Gebiet im Mittelalter*, *Illyrisch-Albanische Forschungen*, I, München – Leipzig, 1916, 109; исти, *Историја Срба*, II, Београд, 1952, 35–36; Романи у градовима Далмације током средњега века, *Зборник Константина Јуречека* II, Г.

menat se na ovim prostorima najduže održao u Drivastu čiji stanovnici i u 15. veku sebe nazivaju Rimljanima.⁸ Romani u nove gradove prenose episkopska središta iz postradalih gradova u unutrašnjosti, a ove episkopije opstaju tokom čitavog srednjeg veka, pod jurisdikcijom različitih arhiepiskopskih sedišta.⁹ Tako prvi pomen grada Drivasta, iako je grad stariji,¹⁰ nalazimo u episkopskim noticijama carigradske crkve, koje potiču iz druge polovine 10. veka, gde se navodi da je dračkom mitropolitu, koji je bio pod jurisdikcijom Carigradske patrijaršije, među episkopima ostalih gradova Dračke teme, potčinjen episkop Drivasta.¹¹ Delovanje Dračke mitropolije prestalo je na prostoru Duklje pre kraja 11. veka, kada se pretpostavlja da je grad došao pod vlast dukljanskog kralja Konstantina Bodina,¹² a Drivast se u jednoj povelji iz 1089. godine navodi među episkopijama koje su podložne Barskoj arhiepiskopiji.¹³ Novo poglavlje istorije grada započinje njegovim ulaskom u sastav države Nemanjića između 1183. i 1186. godine, kada Stefan Nemanja od vizantijske vlasti osvaja niz gradova južnog Primorja, među kojima je bio i Drivast.¹⁴ Uspon grada zaustavio je upad Mongola 1242. godine, koji su ga

Острогорски (приредио), Београд 1962, 51–68; И. Божић, *Албанија и Арбанаси у XIII, XIV и XV веку*, Глас САНУ 338, Београд, 1983, 15; С. Ћирковић, *Континуитет и прекид међу хијерархијама: приморски градови и њихово залеђе у средњем веку*, В. Ђокић (приредио), *Работници, војници, духовници: друштва средњовековног Балкана*, Београд 1997, 185–196, 190–192; М. Антоновић, *Град и жупа*, 22–26, 85, 244, 248, 256, 259, 264–266; С. Шаркић, *Градско становништво у средњовековној Србији*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 2 (2011), 17–27, 21.

⁸ М. Šufflay, *Srbi i Arbanasi*, Београд, 1925, 11; И. Божић, *н. д.*, 15.

⁹ D. Farlati, *Illyricum sacrum*, VII, Venetiis, 1817, 191–334, 209–229, 384–394. О именованју епископа на подручју Зете и северне Албаније: К. Митровић, *Именованје епископа и брига о дисциплини свећенства – елементи црквене политике Млетаčke републике на подручју Зете и северне Албаније (1392–1571)*, *Зборник радова “1700 година Миланског едикта”*, Ниш, 2013, 943–953.

¹⁰ М. Šufflay, *Städte und Burgen Albaniens*, 26.

¹¹ У овом периоду, у тренутку свог највећег обима, Драчка митрополија је проширила своје подручје на Дукљу, Скадар, Дриваст, Пилот и Вар. И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд, 2016, 69, 90. О византијској управи на овом простору: А. Ducelier, *La façade maritime de l’Albanie au Moyen Age: Durazzo et Valona du XIe au XVe siècle*, Thesaloniki, 1981; Ј. Ferluga, *Vizantijska uprava u Dalmaciji*, Београд, 1957; исти, *Драч и драчка област пред крај X и почетком XI века*, *Зборник радова Византолошког института VIII* (1964), 117–132.

¹² *Историја Црне Горе*, I, Титорада, 1967, 396–398.

¹³ И. Коматина, *н. д.*, 70, 124, 132, 140–141.

¹⁴ *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, II, Т. Smičiklas (ur.), Zagreb, 1904, 102; К. Лиречек, *Историја Срба*, I, Београд, 1952, 155; Ј. Ferluga, *Vizantijska uprava*, 148; *Историја Црне Горе*, II/1, Титорада, 1970, 410; Ј. Калић-Мијушковић, *Српско-византијски сукоб 1168. године*, *Зборник Филозофског факултета у Београду*, 11–1 (1970), 193–204; Стефан Првовенчани, *Житије Светог Симеона, Сабрана дела*, Љ. Јухас-Георгијевска (предговор, превод и коментари), Београд, 1999, 38–39.

opljačkali i razorili zajedno sa susednim gradom Svačom.¹⁵ Nakon smrt cara Dušana, u periodu jačanja oblasnih gospodara, grad posle 1359. godine dolazi u ruke Balšića,¹⁶ koji pritисnuti turskim upadima u ovu oblast i nemoćni da ga sačuvaju, Drivast zajedno sa Skadrom i Sv. Srđom na Bojani 1395. godine predaju u ruke Veneciji, uz godišnji danak od 1000 dukata.¹⁷ Međutim, nezadovoljstvo vlašću Venecije, pre svega poreskom politikom, dovodi do pobune u ovoj oblasti 1405. godine,¹⁸ koja je u narednom periodu dovela do smenjivanja različitih gospodara nad gradom, Venecije, Balše III Balšića,¹⁹ a nakon njegove smrti 1421. godine, grad je jedno vreme bio u sastavu Srpske despotovine,²⁰ da bi 1442. godine ponovo došao pod vlast Sinjorije. Mletački Drivast, potpuno razoren turskim napadima, predao se Osmanlijama 1478. godine.²¹

U primorskim gradovima na istočnoj obali Jadrana, koji su bili pod uticajem romanske kulture, po uzoru na gradove u Italiji gde je taj proces započeo u 11. veku, već krajem 12. veka dolazi do razvoja autonomnih gradskih komuna u kojima su gradski statuti²² regulisali pravni i društveni život u

¹⁵ F. Rački, *Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana, Zagrabiae*, 1894 – Zagreb, 1984, 41–44; A. Uzelac, *Pod Senkom psa. Tataři i južnoslovenske zemlje u drugoj polovini XIII veka*, Beograd, 2015, 54; P. Sophoulis, *The Mongol Invasion of Croatia and Serbia in 1242, Fragmenta Hellenoslavica 2* (2015), 251–278, 269–270.

¹⁶ *Историја Црне Горе*, II/2, Титоград, 1970, 6–8, 49–52; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, Београд, 1989, 46–48.

¹⁷ *Историја Црне Горе*, II/2, 56–64, 71–72; И. Божић, *Млечани на реци Бојани, Немирно Поморје XV века*, Београд, 1979, 218–240, 218, 220–221; М. Спремић, *Србија и Венеција (VI–XVI век)*, Београд, 2016, 59–60.

¹⁸ *Историја Црне Горе*, II/2, 85–88; И. Божић, *н. д.*, 219, 221–222; М. Спремић, *н. д.*, 68–69, 75.

¹⁹ *Историја Црне Горе*, II/2, 91–93; М. Спремић, *н. д.*, 82.

²⁰ *O Zeti u sastavu Despotovine: Историја Црне Горе*, 2/2, 135–275; И. Божић, *Зетске војводе под Деспотима, Немирно Поморје XV века*, Београд, 1979, 174–192; М. Спремић, *н. д.*, 87–136.

²¹ *Историја Црне Горе*, II/2, 302–318; И. Божић, *Млечани на реци Бојани*, 226–227; М. Спремић, *н. д.*, 195.

²² *O statutima srednjovekovnih gradova na istočnoj obali Jadrana videti: I. Strohal, Statuti primorskih gradova i općina: bibliografski nacrt*, Zagreb, 1911; A. Pertusi, *Per la storia di Dulcigno nei secoli XIV-XV e dei suoi statuti cittadini, Studi Veneziani 15* (1973), 213–271; *Srednjovekovni statut Budve*, М. Luketić, Ж. Вујклић (priredili), Budva, 1988; Ж. Бујуклић, *Статут, Лексикон српског средњег века*, С. Ћирковић, Р. Михаљчић (ур.), Београд, 1999, 702–707; *Statuti di Scutari della prima metà del secolo XIV con le addizioni fino al 1469*, L. Nadin (priredila), Roma, 2002; S. Marković, *Statuta et leges civitatis Antibarri* (prilog proučavanju statuta medievalnog Bara), *Povijesni prilozi 23* (2002), 19–42; М. Антоновић, *н. д.*, 114–160; *Statuta civitatis Catari – Statut grada Kotora, I* (fototipско издање оригинала из 1616.); *Statut grada Kotora, II, prevod originala iz 1616. godine sa naučnim aparatom*; *Statut grada Kotora, III* (prepis originala Statuta grada Kotora iz 1616. godine), Kotor, 2009; *Statut grada Skadra iz prve polovine XIV vijeka sa dodacima, završno sa 1461. godinom*, N. Bogojević-Gluščević (priredila), Podgorica, 2016.

gradu i njegovoj okolini. Na ovaj način, bez obzira na suverenu vlast, gradovi u Primorju činili su posebno pravno područje, u čijoj osnovi je bio municipalan sistem vlasti. U nemanjičkom periodu, oblikovana je komunalna autonomija Drivasta i njegovo komunalno uređenje, a grad je imao svoj statut, pečat²³ i svoj novac, važne simbole komunalnog života. Statut Drivasta nije sačuvan, ali o tome da je postojao, svedoči zahtev građana Drivasta mletačkoj vlasti u periodu kada grad dolazi pod njenu upravu, da se poštuje statut grada i običaji u upravi.²⁴ Tom prilikom, drivastijska uprava je insistirala kod mletačke vlasti na poštovanju pogodbi koje je grad ranije uživao, što je omogućilo da se rekonstruišu delovi gradskog statuta.²⁵ Za razliku od gradskog statuta, potpuno je sačuvan *Statut kapitola drivastijske katedrale* (Statuta et Ordinationes Capituli Ecclesiae Cathedralis Drivastiensis) koji potiče iz 15. veka, čiji korpus pravila koji se odnose na crkvenu organizaciju otkrivaju da su u ovom periodu života grada, crkva, vera i sveštenstvo odlučivali o svim verskim, ali i svetovnim delatnostima u gradu.²⁶ Ovakvo stapanje svetovne i duhovne vlasti do koga je došlo u Drivastu, bilo je presedan u komunalnom uređenju gradova na istočnoj obali Jadrana.

Osim gradskog statuta, jedan od važnih obeležja municipalne vlasti srednjovekovnih gradova bilo je kovanje gradskog/komunalnog novca. Pravo na kovanje novca gradovi južnog dela Jadrana stižu za vreme vladavine srpskih kraljeva, kada svoj autonomni bakarni novac – folare kuju Kotor,²⁷ Bar,²⁸

²³ O važnosti pečata, kao jednog od simbola komunalne autonomije, svedoči insistiranje Drivastijanaca da im gradski pečat, koji je 1402. godine uzeo vicerektor Nikola Trevizano, bude vraćen. M. Антоновић, *Град и жупа*, 167.

²⁴ *Acta et Diplomata res Albaniae* II, 165–166, nr. 591; *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV et XV*, I–III (1–24), J. Valentini, S. J. (ed.), München, 1969–1979, I/3, 68–69, nr. 690.

²⁵ M. Антоновић, *Град и жупа*, 77; исти, *Дриваст*, 99–100.

²⁶ M. Šufflay, *Städte und Burgen Albaniens*, 52; A. Ducellier, n. d., 551; M. Антоновић, *Град и жупа*, 124–126; исти, *Дриваст*, 99–100.

²⁷ K. Stockert, Die vorvenezianischen Münzen der Gemeinde von Cattaro, *Numismatische Zeitschrift*, XLIV (1911), 202–236; isti, Die vorvenezianischen Münzen der Gemeinde von Cattaro, *Numismatische Zeitschrift*, XLV (1912), 113–148; V. E. III di Savoia, *Corpus Nummorum Italicorum, Volume VI, Veneto (zecche minori) Dalmazia, Albania, Roma*, 1922, 292–449; B. Babić, Numizmatika na teritoriji Crne Gore do kraja XV vijeka, *Kulturno naslijeđe* 1 (1985), 112–130, 118–119; С. Димитријевић, *Каталог збирка српског средњовековног новца Сергија Димитријевића*, Београд, 2001, 446–458; M. Јовановић, *Српски средњовековни новац*, Београд, 2001, 78–88; isti, *Serbian Medieval Coins*, Belgrade, 2014, 129–146; J. Dobrinić, *Novci dalmatinskih i sjevernoalbanskih gradova u srednjem vijeku, I. dio, "In memoriam dr. Karl Stockert"*, Rijeka, 2003, 13–54; M. Dimnik, J. Dobrinić, *Medieval Slavic Coinages in the Balkans: Numismatic History and Catalogue*, London, 2008, 96–104, 208–213; M. Одак Михаиловић, Представа Св. Трифуна на новцу средњовековне комуне Котора у саставу државе Немањића, *Бока* 36 (2016), 23–41.

²⁸ T. Ippen, Über Münzen Albaniens, *Numismatische Zeitschrift*, XXXIII (1902), 189–196, 190–191; K. Stockert, Die Münzen der Städte Nordalbaniens, *Numismatische Zeitschrift*, XXXIII (1910), 67–128, 68, 101–111; *Corpus Nummorum Italicorum*, 284–291; A.

Ulcinj,²⁹ Skadar,³⁰ Svač³¹ i Drivast,³² a u gradovima Kotoru,³³ Skadru³⁴ i Baru³⁵ postojale su i kovnice novca. Novac je bio namenjen unutrašnjim potrebama grada, korišćen za svakodnevne transakcije, a postoje podaci da je cirkulisao i između gradova.³⁶ Takav novac je, osim tradicionalne uloge koju sva-

Makanec, Dva folara Ulcinja i Bara, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, XXXVI (1924), 107–108, 108; Babić, *n. d.*, 120; Димитријевић, *n. d.*, 444–445; Јовановић, *Српски средњовековни новац*, 89–90; isti, *Serbian Medieval Coins*, 147–148; Dobrinić, *n. d.*, 5–10; Dimnik, Dobrinić, *n. d.*, 105–107, 213–216.

²⁹ T. Ippen, *n. d.*, 191–193; K. Stockert, *Die Münzen der Städte Nordalbanians*, 111–117; *Corpus Nummorum Italicorum*, 450–452; A. Makanec, *n. d.*, 107; V. Babić, *n. d.*, 120–121; С. Димитријевић, *n. d.*, 463–464; М. Јовановић, *Српски средњовековни новац*, 91–92; isti, *Serbian Medieval Coins*, 149–151; J. Dobrinić, *n. d.*, 82–83; M. Dimnik, J. Dobrinić, *n. d.*, 107–108, 214–215.

³⁰ T. Ippen, *n. d.*, 189–190; K. Stockert, Über einige noch unedierte Münzen von Scutari (Albanien) and Drivasto, *Numismatische Zeitschrift NF II* (1909), 221–228, 221–227; K. Stockert, *Die Münzen der Städte Nordalbanians*, 80–89; *Corpus Nummorum Italicorum*, 544–550; С. Димитријевић, *n. d.*, 461–462; М. Јовановић, *Српски средњовековни новац*, 94–95; isti, *Serbian Medieval Coins*, 152–153, 155; J. Dobrinić, *n. d.*, 55–58, 59–63; M. Dimnik, J. Dobrinić, *n. d.*, 109, 215–216.

³¹ K. Stockert, *Die Münzen der Städte Nordalbanians*, 68, 119; *Corpus Nummorum Italicorum*, 574; V. Babić, *n. d.*, 121; С. Димитријевић, *n. d.*, 462; М. Јовановић, *Српски средњовековни новац*, 96; isti, *Serbian Medieval Coins*, 157; J. Dobrinić, 78; M. Dimnik, J. Dobrinić, *n. d.*, 112–113, 217.

³² K. Stockert, Über einige noch unedierte Münzen von Scutari (Albanien) and Drivasto, 228; isti, *Die Münzen der Städte Nordalbanians*, 117–118; *Corpus Nummorum Italicorum*, 449–450; С. Димитријевић, *n. d.*, 445–446; М. Јовановић, *Српски средњовековни новац*, 96; isti, *Serbian Medieval Coins*, 156; J. Dobrinić, *n. d.*, 11; M. Dimnik, J. Dobrinić, *n. d.*, 111–112, 217.

³³ U Statutu grada Kotora posredno se pominje rad kočorske kovnice, u glavi 14 *O izboru kovničara*, koja glasi: „Isto tako, kao što je gore pisano, biraju se na šest mjeseci dva ispravna i stručna kovničara nad gradskim novcem koji će se kovati. Svaki od njih da ima na ime plate 10 perpera, a koji god ne bude htio da bude u toj službi, platiće kaznu 25 perpera.” *Statuta civitatis Catari – Statut grada Kotora*, I (fototipско izdanje originala iz 1616.), 10; *Statut grada Kotora*, II, prevod originala iz 1616. godine sa naučnim aparatom, 148.

³⁴ Postoje sačuvana dokumenta mletačkog Senata koja potvrđuju prisustvo kovnice novca u ovom gradu koja je objavio Karl Stockert. K. Stockert, *Die Münzen der Städte Nordalbanians*, 67–128. Postojanje kovnice u Skadru potvrđuje i odredba iz Korčulanskog statuta iz 1424. godine, u kojoj se utvrđuje kurs stranih moneta koje su bile u opticaju, pri čemu se pominju mletački skadarski novci, te *grossi Balse vel volch boni*. Š. Ljubić, *Opis jugoslavenskih novaca*, Zagreb, 1875, 170; *Korčulanski statut. Statut grada i otoka Korčule iz 1214. godine*, (pr. i preveo Antun Cvitanić), Zagreb–Korčula, 1995, cap. CLI 69, 84.

³⁵ Dubrovački dokumenti iz 1441. godine pominju „ceche Albanie per ipsos empte a domino dispoto Georgio”, te dubrovačkog zlatara Jakšu Miladinovića koji će raditi u kovnici. Pod vlašću srpskog despota u ovom periodu bili su Drivast, Bar i Budva, pri čemu se pretpostavlja da je kovnica bila u Baru. B. Hrabak, O balšićkim grošima, *Istorijski zapisi*, knj. IX (1953), 188–195, 193, 194.

³⁶ Kotoški folari se pominju u Dubrovniku 1361. godine, kada se zabranjuje njihov opticaj budući da su krivotvoreni i od bakra. M. Решетар, *Дубровачка нумизматика. Дио I (Хисторички)*, Београд: Сремски Карловци, 1924, 484.

ki novac ima kao mera vrednosti, preko svoje ikonografije, bio idealan medijum za projektovanje gradskog autoriteta i prestiža. Zato su na foliarima isticali oni elementi grada koji su činili osnovu gradskog blagostanja i prosperiteta, kojima je grad projektovao sliku o sebi, individualnu percepciju sebe zasnovanu kako na istorijskom nasleđu tako i na najznačajnijem elementima sadašnjeg postojanja grada.³⁷ Tako se na novcu ističu elementi fizičke strukture grada, pre svega gradski bedemi, tvrđave i gradske kapije, čime se podvlači njegovo urbano lice utemeljeno u antičkom nasleđu.³⁸ Srednjovekovni grad bio je i kulturno i duhovno uporište otelovljeno glavnom gradskom crkvom, katedralom, posvećenoj gradskom patronu koji je obično istican na aversnoj strani pločice novca.³⁹ Kako je svetac zaštitnik predstavljao duhovno uporište za opstanak grada, tako je njegovo političko uporište činila municipalna vlast, istaknuta imenicom CIVITAS uz naziv grada ispisana na novcu.⁴⁰ Ovi najvažniji amblemi grada bili su utisnuti na dve strane pločice grad-

³⁷ Ovakav pristup ikonografiji gradskog novca primetan je već u antici, kod grčkih gradova-država. V. Penna, *Coins and words: Perception and metaphor, Words and Coins, from Ancient Greece to Byzantium*, V. Penna, (ed.), Gent, 2013, 13–21; isti, *Glimpses of the past: Coins issues of illustrious men, Words and Coins, from Ancient Greece to Byzantium*, V. Penna, (ed.), Gent, 2013, 53–65.

³⁸ O načinima predavljanja srednjovekovnih gradova na novcu vidi: Ph. Grierson, *Coins of Medieval Europe*, London, 1991, 55–56, 66–68, 84, 114 i dr; E. Azzopardi, *The Coinage of the Crusaders and the World of Islam*, Malta, 2006, 56–59, 81, 96–97 i dr; M. Odak Mihailović, Na ponos grada: predstave gradske tvrđave na novcu Kotora, Ulcinja, Svača, Skadra i Drivasta, *Istorijski zapisi*, 3–4 (2014.), 161–181; S. Solway (ed.), *Medieval Coins and Seals: Constructing Identity, Signifying Power*, Turnhout, 2015; L. Travaini, *Coins and Identity: From Mint to Paradise*, R. Naismith (ed.), *Money and Coinage in the Middle Ages*, Leiden, 2018, 320–349. O izgledu i prostornom uređenju srednjovekovnih gradova na južnoj obali Jadrana videti: C. Fisković, *O umjetničkim spomenicima grada Kotora*, Beograd, 1953, 71–101; Б. Ђуровић, *О зидинама града Котора*, Beograd, 1956, 119–145; Ђ. Воšković, *Stari Bar*, Beograd, 1962; П. Мијовић, М. Ковачевић, *Градови и утврђења у Црној Гори*, Beograd–Улцињ, 1975; Ђ. Бошковић, П. Мијовић, М. Ковачевић, *Улцињ*, I, Beograd, 1981; M. Zagarčanin, *Stari grad Bar, Vodič kroz vijekove*, Bar, 2008.

³⁹ Gradski patroni se prvo pojavljuju na srednjovekovnim gradskim pečatima, često inkorporirani u predstave gradske arhitekture, ponekad prikazani kako stoje u kapiji grada. O predstavama zaštitnika grada na srednjovekovnim gradskim pečatima vidi: B. Bedos-Rezak, *Towns and Seals: Representation and Signification in Medieval France*, B. Pullan, S. Reynolds (eds.), *Town Life and Culture in the Middle Ages and Renaissance*, Manchester, 1990, 34–47, 39, 43–44, fig. 11; E. New, *Seals and Status in Medieval English Towns: A Case-study of London, Newcastle and Durham*, N. Adams, J. Cherry, J. Robinson (eds.), *Good Impressions: Image and Authority in Medieval Seals*, London, 2008, 35–42; H. Klackenber, *Seals of Swedish Towns before 1350*, N. Adams, J. Cherry, J. Robinson (eds.), *Good Impressions: Image and Authority in Medieval Seals*, London, 2008, 83–84, fig. 6–7.

⁴⁰ O latinskom pojmu *civitas* videti: L. Steindorff, *Stari svijet i novo doba. O formiranju komune na istočnoj obali Jadrana, Starohrvatska prosvjeta* 16 (1986), 141–152, 144. Imenice *cives* i *civitas* su se na srednjovekovnim pečatima Zapada dosledno koristile za episkopske gradove, gde je uprkos prodiranju narodnih jezika, sačuvana lojalnost latinskom jeziku. B. Bedos-Rezak, *n. d.*, 43.

skog novca, kao najznačajniji elementi gradskog života koji su kontrolisali njegov opstanak. Poruka o gradu utisnuta na novcu cirkulacijom folara bila je prenošena u onom opsegu u kome je novac cirkulisao, postajući još jedna vizuelna slika grada. Komunalnim novcem, kao i gradskim pečatom, gradske zajednice su potvrđivale svoje učešće u široj srednjovekovnoj zajednici.

Numizmatika grada Drivasta je veoma oskudna, grad je kovao samo dva tipa bakarnih folara, prvi sa predstavom Bogorodice, zaštitnice grada na aversu, koja je prikazana sa bisernim nimbom, kako sedi na bogato ukrašenom prestolu i na desnoj ruci drži Mladenca prikazanog sa krstolikim nimbom, dok ga levom rukom pridržava. Površina bočnih stubova prestola ukrašena je kružićima, koji se nižu u nekoliko redova, a na vrhu svakog stuba prikazana je kugla. Predstavu prati natpis MA TŽ, koji se nalazi u visini glave Bogorodice. Na reversu novca je vizuelni simbol grada, gradska tvrđava sa tri kule, od kojih je središnja najviša, a sve tri kule se završavaju sa tri vitka zupca. Površine kula ispunjene su sitnim, nepravilnim kvadratima koji podražavaju kamenu strukturu tvrđave. Srednja kula u podnožju ima široku, polukružnu kapiju, u čijem središtu je stilizovana predstava krina, simbola Bogorodice, smeštenog između dve kugle. Predstavu gradske tvrđave prati natpis C IVITAS DRIVA TR (sl. 1).⁴¹ Drugi tip gradskih folara na aversu nosi

Sl. 1 Folar grada Drivasta, 14. vek

⁴¹ K. Stockert, *Die Münzen der Städte Nordalbanens*, 117–118, tip. I, br. 231; *Corpus Nummorum Italicorum*, 449–450, br. 1–2, T. XXXIX, br. 4; С. Димитријевић, *н. д.*, 445, vrsta 367; М. Јовановић, *Српски средњовековни новац*, 96, br. 1; isti, *Serbian Medieval Coins*, 156, br. 1; J. Dobrinić, *n. d.*, 11, I tip, br. 1.1.1.1; M. Dimnik, J. Dobrinić, *n. d.*, 217, br. 11.1.1.1.

istu predstavu Bogorodice na prestolu sa Hristom, ali natpis koji prati predstavu sada glasi MA, odnosno WA. Na reversu je predstava nepoznatog svetitelja prikazanog kako sedi na prestolu, čini se da je odeven u dalmatiku, oko glave mu je biserni nimb, a predstavu dopunjuje legenda DRIVA ŽTI.⁴² Ovi folari su kovani loše izrađenim kalupima, tako da su najvećim delom nečitki, sa tek u obrisima prepoznatljivim predstavama i neugledni su.

U literaturi se početak kovanja drivastijskih folara različito datuje, pojedini istraživači početak kovanja gradskog novca stavljaju u prvu polovinu 14. veka, kao i početak kovanja folara gradova u okruženju, Skadra, Svača i Ulcinja,⁴³ dok su drugi mišljenja da je novac počeo da se kuje tek krajem 14. i početkom 15. veka.⁴⁴ Primetno je da se grad Drivast odlikuje malom novčanom produkcijom, tek nešto većom od obližnjeg Svača,⁴⁵ što svedoči o slabom ekonomskom potencijalu grada. U ovom delu Zete, u suženim okvirima gradskih distrikta, stanovnici su živeli od poljoprivrede, proizvodnje vina i maslinovog ulja,⁴⁶ a zapaženo je da je do ekonomske ekspanzije gradova i razvoja komuna na ovom prostoru došlo u 13. i 14. veku, doseljavanjem stanovništva, što se desilo i u Drivastu.⁴⁷ Međutim, prilikom pregovora o prelasku grada pod vlast Venecije, krajem 14. i početkom 15. veka, Drivastijci ističu siromaštvo svog grada, tražeći zbog toga oslobađa-

⁴² K. Stockert, *Über einige noch unedierte Münzen von Scutari (Albanien) and Drivasto*, 228, br. 13–14; isti, *Die Münzen der Städte Nordalbanians*, 118–119, tip. II, br. 232–236; *Corpus Nummorum Italicorum*, 450, br. 3–7, T. XXXIX, br. 5; С. Димитријевић, *н. д.*, 446, vrsta 368; М. Јовановић, *Српски средњовековни новац*, 96, br. 2; isti, *Serbian Medieval Coins*, 156, br. 2; J. Dobrinić, *n. d.*, 11, II tip, 1.1.2.1–1.1.2.5; М. Dimnik, J. Dobrinić, *n. d.*, 217, br. 11.1.1.2.

⁴³ С. Димитријевић, Датирање бакарних новчаних врста приморских градова, *Новац српских средњовековних владара*, М. Димитријевић (приредио), Београд, 2006, 311–326, 314, 322, 324.

⁴⁴ К. Stockert, *Die Münzen der Städte Nordalbanians*, 80; *Corpus Nummorum Italicorum*, 449; М. Dimnik, J. Dobrinić, *n. d.*, 112, gde se navodi da Drivast kuje gradski novac tokom 14. i 15. veka.

⁴⁵ Svač je iskovaо samo jedan tip gradskih folara, od kojih je danas očuvano samo par primeraka, sa predstavom Sv. Jovana Preteče na aversu i predstavom gradske tvrđave na reversu. К. Stockert, *Die Münzen der Städte Nordalbanians*, 119, br. 237; *Corpus Nummorum Italicorum*, 574, br. 1, 2, T. XXXIII, br. 14; В. Вабич, *n. d.*, 121; С. Димитријевић, *Каталог збирке*, 2001, 462, vrsta 393; М. Јовановић, *Српски средњовековни новац*, 96, бр. 1; isti, *Serbian Medieval Coins*, 157, br. 1; J. Dobrinić, *n. d.*, 78, br. 1.1.1.1; М. Dimnik, J. Dobrinić, *n. d.*, 112, 217, br. 12.1.1.1; М. Odak, *Folar grada Svača: novac kao simbol gradskog identiteta (u štampi)*

⁴⁶ М. Антоновић, *Град и жуна*, 78–80; М. Антоновић, *Дриваст*, 101. Грађани Drivasta удруживали су се и у трговачка удружења, па је тако Павле, син Ђорђа Belija из Drivasta 1386. године позајмио од Милоша Сараковића 224 перпера на име улога у трговачко удружење. *Izvori za istoriju Crne Gore uz Dubrovačkog arhiva*, I, Ђ. Borozan (priredio), Podgorica 2020, 120.

⁴⁷ М. Антоновић, *Град и жуна*, 81.

nje od carina i poreza.⁴⁸ Kako je kovanje gradskog novca uvek pratilo uspon grada, jačanje njegove ekonomske moći, koja dovodi do procvata trgovine i zanatstva, čini se da početak kovanja folara grada Drivasta ne treba vezivati za kraj 14. veka.

Prvi radovi o novcu grada Drivasta, objavljeni su davne 1909. godine. Tada je austrijski numizmatičar Karl Stockert u časopisu *Numismatische Zeitschrift* 1909. godine doneo opis drugog tipa drivastijskog folara, praćen crtežima.⁴⁹ Naredne godine, u istom časopisu, u članku pod nazivom *Die Münzen der Städte Nordalbanians*, Stockert donosi pregled svih do tada poznatih novčanih vrsta gradova na istočnoj obali Jadrana, sa kratkim istorijskim osvrtom, opisom novca i crtežom. U ovom radu Stockert je objavio obe poznate vrste grada Drivasta.⁵⁰ Navedeni radovi Karla Stockerta činili su osnov za prikaz novca gradova na istočnoj obali Jadrana u monumentalnom delu Vittoria Emanuela III *Corpus Nummorum Italicorum* koje je objavljeno 1922. godine, gde je novčarstvo Kotora, Bara, Ulcinja, Skadra, Svača i Drivasta obrađeno u VI tomu.⁵¹ Izostanak novih otkrića na ovom području, dovelo je do toga da se numizmatika grada Drivasta smatra dobro istraženom, tako da su se kasniji istraživači koji su se bavili novcem grada Drivasta, u svojim radovima mahom oslanjali na rezultate objavljene u starijoj numizmatičkoj literaturi, ne donoseći u svojim radovima ništa novo.⁵² Jedini koji se izdvojio je Sergije Dimitrijević, koji je u svom radu *Датирање бакарних новчаних врста приморских градова* preispitao dotadašnja datovanja početka kovanja gradskih folara, donoseći nove zaključke.⁵³ Zato je našu pažnju privukao još jedan rad Sergija Dimitrijevića *Нова серија нових врста српског средњовековног новца*, objavljena u časopisu *Старинар*, 1964–1965. godine, u kome je opisao folar grada Ulcinja sa tvrdavom na licu i sv. Marijom koja sedi na prestolu sa malim Isusom u naručju na naličju (kako ga je naslovio) (sl. 2).⁵⁴ Ovaj rad nas je posredno doveo do novih saznanja o prvom tipu folara grada Drivasta.

U pomenutom radu, opisujući ulcinjski folar, Sergije Dimitrijević navodi:

⁴⁸ Исто, 79.

⁴⁹ K. Stockert, *Über einige noch unedierte Münzen von Scutari (Albanien) and Drivasto*, 228, br. 13–14.

⁵⁰ K. Stockert, *Die Münzen der Städte Nordalbanians*, 117–119, tip. I, br. 231, tip. II, br. 232–236.

⁵¹ *Corpus Nummorum Italicorum*, 284–541.

⁵² M, Јовановић, *Српски средњовековни новац*, 96; isti, *Serbian Medieval Coins*, 156; J. Dobrinić, n. d., 11; M. Dimnik, J. Dobrinić, n. d., 111–112.

⁵³ Vidi napred.

⁵⁴ С. Димитријевић, *Нова серија нових врста српског средњовековног новца*, *Старинар* XV–XVI (1964–1965), 115–143. 140–142; исти, *Нове врсте српског средњовековног новца*, М. Димитријевић (приредио), Београд 2005, 57–99, 96–97.

Sl. 2 Folar grada Ulcinja, 14. vek

„Опис лица

Тврђава са три куле, од којих је средња највиша и великом капијом. У капији стоји дрво између две велике кугле. Круна дрвета испуњава горњи део капије.

На другој подврсти у њој стоји човек раскречених ногу и раширених ногу. Натпис почиње доле лево иде околу и гласи CIVI(TAS) –(D)VCIN II код друге подврсте CIVITAS DVLCIGNI.

Опис наличја

Св. Марија (Богородица) са нимбусом седи на престолу са високим наслоном чији се горњи део сужава. У левој руци држи дете, Исуса са нимбусом, а придржава га десном руком (На приказаном примерку прве подврсте Марија има крин на грудима). Стубови престола завршавају се куглом. Дводелна скраћеница у висини: ΜΡ ΘΥ (ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ) у значењу мајка божја.

Подаци о новцу

До сада смо нашли три примерка ове врсте. Први (слика 65 и 66) (описан као прва подврста) у збирци Народне банке СФРЈ. Други (описан као друга подврста) у збирци Ј. Недељковића. Трећи, најслабији, у збирци Музеја Славоније у Осијеку.

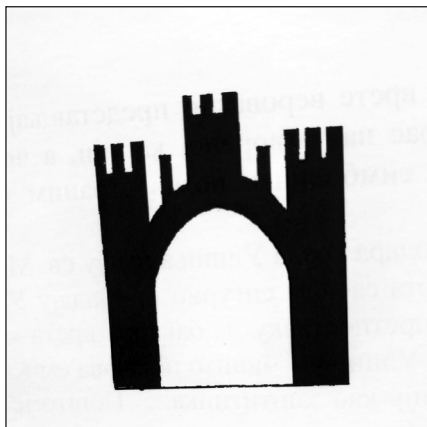
Примедбе

Две основне подврсте ове врсте вероватно представљају отворену и затворену градску капију. Дрво је вероватно украс на затвореној капији,

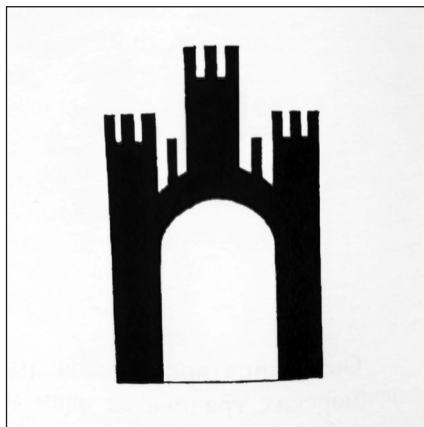
а човек затворених руку вероватно стоји у отвореној капији, као симболичан позив страним трговцима (слободни приступ и добродошлица).⁵⁵

У nastavku rada Dimitrijević se osvrnuo i na novac grada Drivasta za koji kaže: „*Дриваст је имао тврђаву* сличну улцињској са великом капијом наткриљеном са три куле, од којих је средња била највећа. За разлику од улцињске, она је била шири и здепастија са нижим бочним кулама. Изгледа да се на њеној капији налази исто тако симболична фигура човека са раширеним рукама који стоји између два кружића смештена у висини тла.”⁵⁶

У раду, Dimitrijević donosi crteže kontura obe gradske kapije (sl. 3, sl. 4).⁵⁷

Sl. 3 Crtež kontura tvrđave sa gradskom kapijom na reversu folara grada Drivasta

Sl. 4 Crtež kontura tvrđave sa gradskom kapijom na reversu folara grada Ulcinja

Iste podatke o ulcinjskom novcu pronašli smo i u radu prof. dr. Bran-ka Babića *Numizmatika na teritoriji Crne Gore do kraja XV vijeka*, objavlje-ном u časopisu *Kulturno nasljeđe* 1985, godine, gde se kod opisa trećeg tipa ulcinjskog folara, sa gradskom tvrđavom na reversu i Bogorodicom u sede-ćem stavu na aversu, navodi podvrsta gde je: „u капији човек, раширених руку и ногу.”⁵⁸ У напомени се наводи да се по један примерак овог новца може наћи у збирци Народне банке SFRJ, Музеју Славоније у Осијеку, те приватној збирци Ј. Новковића.⁵⁹

⁵⁵ С. Димитријевић, *Нова серија нових врста*, 140–142; исти, *Нове врсте*, 96–97.

⁵⁶ С. Димитријевић, *Нова серија нових врста*, 142–143; исти, *Нове врсте*, 97–98.

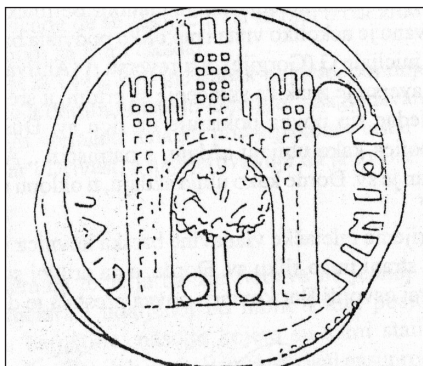
⁵⁷ С. Димитријевић, *Нове врсте*, 97–98, сл. 68, сл 71.

⁵⁸ В. Babić, *n. d.*, 121.

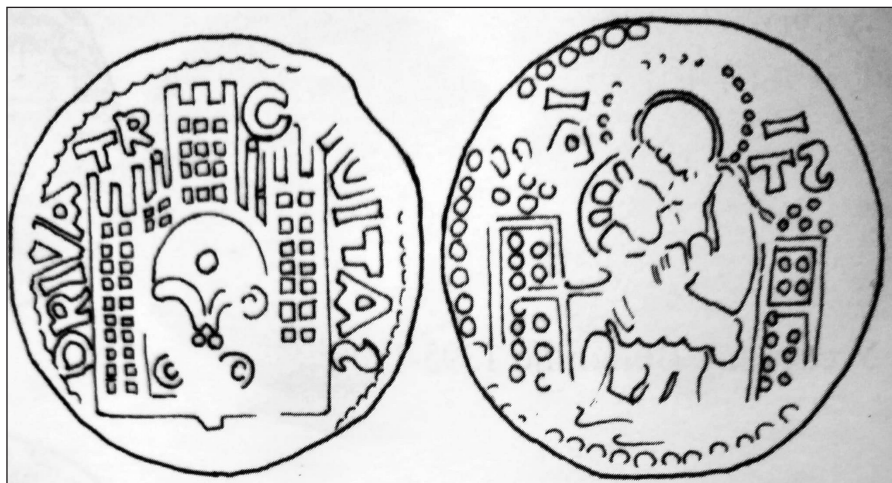
⁵⁹ *Isto*, 130, нар. 66.

Pošto fotografija ovog tipa ulcinjskog folara, koliko je nama poznato, nije nigde objavljena, a nema ga ni u numizmatičkoj literaturi koja se bavi novcem grada Ulcinja, obratili smo se kolegama iz Muzeja Slavonije u Osijeku. Međutim, u muzeju u Osijeku nije pronađen traženi novac Ulcinja.⁶⁰ To nas je navelo da se još jednom vratimo folarima oba grada. Posmatrajući fotografije oba folara nametnulo se pitanje da li je iskusan numizmatičar kakav je bio Sergije Dimitrijević mogao zameniti folar grada Drivasta sa folarom grada Ulcinja, i opisati ga kao podvrstu istog primerka?

Ako pažljivo uporedimo predstave tvrđava oba grada plasirane na njihovim folarima, uočićemo da su gotovo identične – sa tri visoke, vitke kule, od kojih se svaka završava sa tri vitka zupca, sa širokom, polukružno zasvedenom kapijom u središtu srednje, najviše kule, pri čemu je površina zidova obe kule ispunjena kvadratima koji naglašavaju kamene blokove od kojih su kapije sagrađene. Razliku među njima čini jedino predstava drveta (sl. 5), odnosno krina (sl. 6), koja ispunjava prostor gradske kapije.

Sl. 5 Crtež reversa folara grada Ulcinja

Sl. 6 Crtež aversne i reversne strane drivastijskog folara

⁶⁰ Ovom prilikom se zahvaljujemo kolegi mr. sc Branislavu Miličiću, voditelju Numizmatičkog odjela Muzeja Slavonije u Osijeku, koji nam je svesrdno pomogao u potrazi za ulcinjskim folarom.

Sama predstava stilizovanog krina, sa spojene tri latice u gornjem delu heraldičkog cveta podseća na čoveka, od kojih mu središnja latica može predstavljati glavu, a dve bočne, polusavijene, ruke, dok donji deo cveta može podsećati na noge, pa može biti protumačena kao predstava čoveka raširenih ruku i nogu koji stoji u otvorenoj kapiji grada. Još jednu sličnost čine dve kugle u podnožju predstave drveta i krina, koje poseduju obe kapije. Natpisi koji prate predstave tvrđava na oba folara dopunjeni su imenicom CIVITAS koja je ispisana sa desne strane tvrđave, dok se na levoj strani nalazi naziv grada DULCINI, odnosno DRIVA TR. Slaba ili delimična očuvanost natpisa, česta na pločicama srednjovekovnog novca, ili njihov potpuni izostanak, kod analize upućuje na predstave na novcu, kod kojih se pomoću stila i tipoloških odlika vrši atribucija kovanja.

Predstava drveta bujne krošnje na kapiji ulcinjskog folara nosi vrlo složenu simboliku. Naime, drvo je u mnogim mitologijama jedna od najbogatijih i najraširenijih tema: ono je simbol središta sveta i povezanosti između neba i zemlje jer mu korenje prodire duboko u zemlju, a grane se šire visoko u nebo.⁶¹ Drvo je simbol polisa i društva, simbolizuje rast grada, naroda, gradske vlasti, drvo se smatra simbolom kontinuiteta i razvoja, predstavlja organizovano napredovanje, dinamičan aspekt, mogućnost razvitka grada.⁶² Krug je uz krst i kvadrat drugi temeljni simbol, on je simbol vremena, celovitosti, savršenstva. Dve kugle u podnožju drveta, svojom simbolikom upućuju na savršenost, celovitost, homogenost, odsustvo razlikovanja ili podele.⁶³

Krin prikazan u središtu kapije grada Drivasta zbog svoje bele boje, smatran je simbolom čistote, nevinosti i devičanstva. Prema misticima iz II stoleća, krin pominjan u *Pesmi nad pesmama* jeste simbol Hrista, dok je poljski krin, po Origenu, preko povezivanja sa rajskim drvetom života, simbol besmrtnosti.⁶⁴ U Besedi na gori, Hristos pominje i krinove: „A za odijelo što se brinete? Pogledajte na krinove u polju kako rastu... Ali ja vam kažem da se ni Solomon u svojoj slavi svojoj ne odjenu kao jedan od njih.“ (Mat. 6, 28–30).

Krin je, posebno na Zapadu, od XIV veka, simbol Bogorodice⁶⁵ te se u srednjovekovnoj umetnosti Zapada redovno javlja kao dar u ruci arhande-

⁶¹ A. Gerbran, *Ž. Ševalije, Rečnik simbola: mitovi, snovi, običaji, postupci, oblici, likovi, boje, brojevi*, Novi Sad 2004, 171.

⁶² *Isto*, 176–177.

⁶³ *Isto*, 444–445.

⁶⁴ *Isto*, 520.

⁶⁵ Postoji mnogo primera slika na kojima su beli ljiljani kombinovani sa Bogorodicom i drugim svecima u kasnom srednjem veku i ranoj renesansi. O tome vidi: L. Heydenreich, *Italianische Renaissance. Anfänge und Entfaltung in der Zeit von 1400 bis 1460*, München, 1972. O heraldičkom krinu i njegovoj povezanosti sa francuskim vladarima vidi: C. Beaune, *The Birth of an Ideology: Myths and Symbols of Nation in Late-Medieval France*, F. L. Cheyette (ed.), S. R. Huston (trans.), Berkeley, 1991, 201–225.

la Gavriila. Realistično prikazivanje krina srećemo već na ravenskim mozai-cima iz VI stoleća, u apsidi bazilike Sant Apolinare in Klase kao rajski cvet, kao i u bazilici Sant Apolinare Nuovo, među nizovima mučenika koji pristu-paju Hristu i Bogorodici.⁶⁶ Motiv krina bio je čest u italijanskoj predromanič-koj i romaničkoj dekorativnoj skulpturi, a odatle se može pretpostaviti nje-govo direktno prenošenje u skulpturu našh primorskih gradova.⁶⁷

Slojevita simbolika predstave gradske kapije Ulcinja i Drivasta go-vori o vrlo promišljenom izboru predstava koju će poneti komunalni novac ova dva grada, ali i o veoma veštoj ruci kovničara koji je za ove folare re-zao kalupe. Ikonografijom svog novca, Ulcinj i Drivast su predstavljeni kao mesta gde je istaknut idejni odnos između duhovnih vrednosti zajednice i fi-zičkih atributa grada. Naglašavanjem ovog odnosa istaknuta je vertikalnost srednjovekovnog grada sa njegovom orijentacijom ka nebu, ali i orijentacija unutra/spolja. Svojim bedemima grad jeste bio ograničen i zatvoren prostor, ali tu je velika otvorena kapija koja ne simbolizuje samo mesto ulaska i izla-ska u grad, već istovremeno simbolizuje prelaz između različitih stvarnosti.⁶⁸

Bogorodica, zaštitnica oba grada,⁶⁹ prikazana je na aversu oba folara kako sedi na prestolu i u krilu drži Bogomladenca Hrista. Veoma je upečatljiva obrada trona kod obe predstave, koji je visok, sa visokim, pravougaonim stubovima naslona, čije površine su ukrašene kružićima, a stubovi oba pre-stola završavaju se kuglom. Natpisi koji prate predstavu na oba folara sme-šteni su u visini glave Bogorodice i glase MP ΘΥ na ulcinjskom folaru, od-nosno MA ΤΖ na folaru Drivasta.

Obrada aversne i reversne strane ulcinjskog i drivastijskog folara, ne-sumnjivo svedoči o tome da je kalupe za obe kovanice izradila ruka istog zlatara, što nije zapaženo kod prethodnih istraživača koji su se bavili nov-cem ova dva grada. O kovničarima novca gradova na istočnoj obali Jadrana ne znamo mnogo. Međutim, jedna sačuvana odluka dubrovačkog Malog vi-jeća iz 12. juna 1386. godine, donosi podatak da je vijeće dopustilo da Mil-če zlatar, koji je radio za dubrovačku kovnicu, izreže kalupe za mince (ba-karni novac) grada Ulcinja.⁷⁰ U odluci se ne pominje kakve predstave su ti

⁶⁶ G. Bustacchini, *Ravenna: Capital of Mosaic*, Ravenna, 1988, 148, sl. 1, 150–151, sl. 2–4.

⁶⁷ Уп. Јованка Максимовић, *Которски цибориј из XIV века и камена пластика суседних области*, Београд, 1961.

⁶⁸ U srednjovekovnom senzibilitetu grad je imao bogatu simboličku dimenziju. O tome vidi: G. K. Paster, *The Idea of the City in the Age of Shakespeare*, Athens, 1985, 1–4; J. Le Goff, *L'imaginaire médiéval*, Paris, 1985, 230–240; M. Richter, *Urbanitas-rusticitas: linguistic aspects of a medieval dichotomy, The Church in Town and Countryside*, Derek Baker (ed.), Oxford: Blackwell, 1979, 149–157; B. Bedos-Rezak, *n. d.*, 45–46.

⁶⁹ Katedralna crkva u Ulcinju bila je posvećena Sv. Mariji (S. Mariae maioris), a u izvorima se često pominje kao mesto hodočašća. М. Антоновић, *Град и жупа*, 46.

⁷⁰ М. Решетар, *н. д.*, 186. U dubrovačkoj kovnici izrađeni su i kalupi za bosanske dinare, kako saznajemo iz odluke Malog vijeća od 1. aprila 1365. godine, a izradio ih je majstor Radoje.

kalupi nosili, niti gde će novac biti iskovan, u dubrovačkoj kovnici, ili u nekoj od kovnica Zetskog primorja. Kako je grad Ulcinj kovao nekoliko tipova gradskog novca, na kojima se ponavlja motiv Bogorodice sa Hristom na aversu te jagnjeta božjeg (agnus dei) na reversu,⁷¹ te foliar sa predstavom tvrđave na reversu, ne možemo tvrditi za koji tip gradskog folara je Milče zlatar uradio kalupe. Sergije Dimitrijević smatra, pošto težina folara sa predstavom jagnjeta na ulcinjskim kovanjima varira, da je on kovan duže vreme, od početka 14. veka, pa, kako navodi, do sedamdesetih godina 14. veka.⁷² Za vrste koje na sebi nose predstavu tvrđave, Dimitrijević smatra da su kovane do prve venecijanske okupacije.⁷³ Ako su tvrdnje Dimitrijevića tačne, onda bi folari sa predstavom tvrđave na reversu gradova Ulcinja i Drivasta bili folari za čiji izgled je zaslužna iskusna ruka majstora Milčeta. Ono što pouzdano možemo zaključiti je da su oba grada kod istog zlatara zatražila izradu kalupa za svoj komunalni novac, te da su folari najverovatnije kovani i ušli u cirkulaciju u isto vreme.

Marina ODAK

ON THE CURRENCY OF THE TOWN OF DRIVAST FOLLOWING A NUMISMATIC CLUE

Summary

Since the important works on the municipal currencies of the towns on the southern part of the East Adriatic coast – including the currency of the town of Drivast – were published in the journal *Numismatische Zeitschrift* in the early 20th century by the Austrian numismatist Karl Stockert, and whereas more recent papers on this topic tend to be rare, our attention was drawn to a paper by Sergije Dimitrijević, *A New Series of New Types of Serbian Medieval Coins* [Нова серија нових врста српског средњовековног новца], published in the journal *Starinar* [Старинар] in 1964–1965. In this paper, dealing with the follaro coin from the town of Ulcinj, with a depiction of the Virgin Mary with Christ on the obverse, and a depiction of the city walls with a tree in the gate on the reverse, Dimitrijević also mentions a sub-

М. Решетар, *н. д.*, 185–186.

⁷¹ T. Ippen, *n. d.*, 191–193; K. Stockert, *Die Münzen der Städte Nordalbaniens*, 111–115; *Corpus Nummorum Italicorum*, 451–452; A. Makanec, *n. d.*, 107; B. Babić, *n. d.*, 120; С. Димитријевић, *Каталог збирке*, 463, 394, 394/1; М. Јовановић, *Српски средњовековни новац*, 91–92, бр. 3–8; *isti*, *Serbian Medieval Coins*, 150–151, бр. 2.1–3.3; J. Dobrinić, *n. d.*, 82–83, бр. 1.1.1.1–1.1.9.1; М. Dimnik, J. Dobrinić, *n. d.*, 215, бр. 9.2.1.1–9.2.1.2.

⁷² С. Димитријевић, *Датирање бакарних новчаних врста*, 322.

⁷³ *Исто*, 322.

---

type of this follaro, with a human figure with its arms and legs apart standing in the city gate. The paper states that one specimen of this follaro is kept at the Museum of Slavonia in Osijek. Dimitrijević also states in the paper that a similar type of follaro was minted by the town of Drivast. Following this clue, we contacted colleagues from the museum Museum of Slavonia in Osijek, to find the specimen mentioned by Dimitrijević, but no such coin was found. We have come to the conclusion that the currency in question is not a follaro from Ulcinj, but from Drivast. After a careful iconographic analysis of both follaro coins, we are of the opinion that our experienced numismatist misattributed the follaro in question, due to the striking similarity in the execution of the depictions on the obverse and reverse of the coins, some details of which are identical. The coin moulds for both coins were clearly produced by the same artisan, whom we suspect to be Milče, the goldsmith from the Dubrovnik mint, who was authorised by the Ragusan Minor Council in 1386 to cut the moulds for Ulcinj's coinage.